

Normalizacija rada stomatoloških ordinacija u vreme epidemije COVID -19

Priručnik za stomatologe

Sadržaj:

- Uvod

- Faza 1

Priprema za povratak u ordinaciju

- Faza 2

Priprema ordinacije/poliklinike za prijem pacijenata

- Faza 3

Početak ponovnog primanja pacijenata

Ovo uputstvo, koje podleže promenama i korekcijama, sačinjeno je na osnovu dostupnih informacija uvidom u objavljena istraživanja i preporuke donete od strane nadležnih svetskih i evropskih institucija i eksperata na temu COVID-19. Namenojeno je u svrhu edukacije i preporuka za stomatologe.

Verzija: 26. April 2020. godine

Uvod

Novi Corona virus zauvek je promenio zdravstvenu sliku i pružanje stomatoloških usluga. Neke od promena će biti drastičnije od drugih, a neke će biti dugotrajnije. Koliko god obeshrabrujuća, neugodna, skupa i izazovna ova tranzicija može da bude, moramo da imamo na umu da smo u tome svi zajedno. Svi članovi stomatološkog tima pogođeni su ovom situacijom.

Odgovornost stomatologa je da očuvamo zdravlje i bezbednost naših pacijenata, članova tima i nas samih. Zdravstvene procedure, kao i političke odluke, razlikuju se od države-do-države i od ordinacije-do-ordinacije, ali opšti koncept bi trebalo da bude isti.

Pored brige za zdravlje i bezbednost, izuzetno su važne fiskalna održivost i održivost stomatološke prakse/ordinacije. Ograničavanje rada ordinacija samo na hitne slučajeve je svakako uzelo svoj danak i u finansijskom i u stručnom smislu.

Neke ordinacije su u potpunosti zatvorene, njihovo osoblje je poslato na odsustvo ili im je ugovor prekinut. Druge, koje su primale pacijente samo u hitnim stanjima, teško podnose finansijske gubitke. Kakva god da je vaša situacija, biće potrebno obazrivo i strateško planiranje kako bi se obezbedio brz, efikasan i uspešan oporavak. Stomatološka komora Srbije se nada da će vam ovo uputstvo pomoći da sigurno i odgovorno nastavite sa radom.

FAZA 1

Priprema za povratak u ordinaciju

- 1.** Proveravajte COVID-19 veb sajt Instituta za javno zdravlje „dr Milan Jovanović Batut“, Ministarstva zdravlja RS i Stomatološke komore Srbije.
- 2.** Budite upoznati sa najnovijim preporukama i propisima u Republici Srbiji, državama u okruženju i ostalim državama. Specifični zahtevi za ličnu zaštitnu opremu (LZO) i proceduralne promene mogu da budu propisane od strane Republike Srbije i Instituta za javno zdravlje „dr Milan Jovanović Batut“.
- 3.** Ostanite u bliskom kontaktu sa svim članovima svog stomatološkog tima. Oni isto tako pate, možda i više nego vi, i takođe su zabrinuti za svoje

zdravlje. Iskoristite ovo vreme da se dodatno povežete sa njima. Raspitajte se o tome kako se nose sa svim ovim promenama. Proverite kakva im je finansijska situacija i da li su u mogućnosti da zadovolje svoje lične finansijske zahteve. Dajte im iskrena očekivanja i uputstva za sadašnje i buduće situacije. Nemojte im davati lažna uveravanja ili predstavljati izrazito optimističan izgled samo da biste učinili da se bolje osećaju.

4. Na kompjuteru kreirajte prostor za odgovarajuće fajlove u vezi COVID-19 na koje možete kasnije da se pozovete.
5. Procenite vaš status sajber bezbednosti. Nažalost, sajber napadi su u porastu tokom ove krize zbog povećanog korišćenja i pristupa različitim vebinarima i tele-konferencijama. Razgovarajte sa IT profesionalcima i obezbedite zaštitu podataka na vašim kompjuterima.
6. Napravite plan za zakazivanje termina, prvo pacijentima koji su otkazani zbog uvođenja vanrednog stanja i pacijentima koji su vam se javljali zbog bolnih stanja. Razmotrite da modifikujete radno vreme kako biste mogli da primite sve zakazane pacijente. Pacijenti će imati sopstvene obaveze povratka na posao i u redovan život i možda će morati da se drugačije organizuju nego pre početka pandemije.
7. Napravite plan i informišite pacijente o novim pravilima koje ste uveli u vaše ordinacije, uključujući i obaveštenje „da će biti zaštićeni od COVID-19 u vašoj ordinaciji“. Razmotrite koja pitanja bi pacijenti verovatno imali kako biste bili pripremljeni da na najbolji način odgovorite na njih. Savetujemo da pacijente kontaktirate telefonom i e-mejlom. Razmotrite rutinu češćeg kontaktiranja pacijenata, sve dok ih ne zakažete. Zatim, razmotrite i druge metode, npr. kontaktiranje pismima/poštom ili putem društvenih mreža.

8. Proverite finansijsko stanje vaše ordinacije. Ukratko, proverite fiksne troškove ordinacije (režijske; plate zaposlenih; zakup ordinacije; administrativne troškove; poreze, osiguranje, itd.), kao i eventualne troškove kredita ili lizinga. Takođe, procenite i promenljive troškove kao što su: troškovi zubno-tehničkih laboratorija i nabavke materijala (ti troškovi variraju prema broju pacijenata i vrsti izvršenih stomatoloških intervencija). Sve to treba uzeti u obzir da biste procenili koliko vaša ordinacija treba da zaradi da biste mogli da računate na profit. Posebno se informišite o tome šta sve treba da preduzmete u vezi novonastalog stanja usled pojave pandemije COVID-19. **Razgovarajte sa vašim računovođom.**
9. Kreirajte tro- šesto- i 12to -mesečnu projekciju troškova i zarade. Utvrdite ciljeve, uzevši u obzir najmanje 20% gubitka u poređenju sa istim periodom prošle godine. **Razgovarajte sa vašim računovođom.**
10. Razmotrite načine da smanjite režijske troškove, ali nemojte da smanjujete izdatke po cenu smanjivanja kvaliteta pruženih usluga i zaštite. Imajte na umu da su mnoge od stavki na koje trošite novac upravo one po kojima se vaša praksa/ordinacija izdvaja i da će uskoro dovesti vašu praksu do punog kapaciteta.
11. Napravite plan za povratak zaposlenih na posao po fazama.
12. Napravite detaljan plan nabavke uz specifično uzimanje u obzir nabavke LZO (hirurška maska, rukavice za jednokratnu upotrebu, zaštitne naočare/vizir i prema potrebi i mogućnosti nabavke - hirurški mantil za jednokratnu upotrebu, partikularne maske FFP2/FFP3, hirurška kapa, kaljače).
13. Planirajte tromesečne nabavke, jer su nestašice verovatne. Proverite datume isteka roka upotrebe, naročito na lekovima, I.V. tečnostima, implantatima i ostalom potrošnom materijalu. Vodite evidenciju o

mogućim nestašicama lekova i LZO. Istražite potencijalne načine da dezinfikujete/sterilišete postojeću LZO, samo u slučaju preke potrebe.

14. Aktivirajte se. Kontaktirajte distributere opreme i materijala da pomognu u pribavljanju LZO, određujući stomatologe kao najizloženije da budu zaraženi Corona virusom. Obratite se Komori ukoliko imate mogućnost da obezbedite nabavku LZO kako bismo mogli da pomognemo i drugim kolegama.

15. Pripremite se i za eventualnu drugu fazu epidemije COVID-19.

FAZA 2

Priprema stomatološke ordinacije/poliklinike za pacijente

Pacijenti će očekivati pojačane mere kontrole infekcije i svatujemo vas da pripremite plan zaštite u okviru kontrole COVID-19. Iskoristite ovo kao svoju prednost. Oglasite ili vidno istaknite mere predostrožnosti koje sprovodite u svojoj ordinaciji kako biste osigurali bezbednost pacijenata.

- 1.** Kompletan prostor ordinacije/poliklinike treba da bude očišćen i dezinfikovano. Razmotrite da istaknete obaveštenja o datumima kada su površine poslednji put bile dekontaminirane. Vodite računa da sledite uputstva za upotrebu dezinficijensa kako biste bili sigurni da je dezinfekcija izvršena efektivno (*npr. da naprskano sredstvo na površini ostane 5-10 minuta*).
- 2.** Razmotrite da postavite providnu barijeru (pleksiglas) na prijemnom pultu gde pacijenti imaju blisku interakciju sa vašim zaposlenima.
- 3.** Postavite ili obezbedite sredstva za dezinfekciju ruku za pacijente.

4. Uklonite sve nepotrebne predmete, kao što su leci/brošure za edukaciju pacijenta, časopisi, olovke, vizit karte, peškiri za višekratnu upotrebu u kupatilima, itd. u svim prostorima kojima pacijenti imaju pristup. Obezbedite da mesta za sedenje u čekaonici budu razdvojena, prema mogućnosti 2m.
5. Razmotrite da odredite jednog člana osoblja kao kontrolora za sprečavanje širenja infekcije COVID-19 kako bi se obezbedilo da se sva uputstva dosledno slede i da se bilo koja nedoumica pacijenata ili zaposlenih odmah reši.
6. Završite sve započete nedovršene administrativne poslove.

FAZA 3

Primanje članova tima i pacijenata

1. Svi zaposleni, uključujući i administrativne radnike, moraju sve vreme da nose hirurške maske i rukavice.
2. Proveravajte temperaturu zaposlenih svakog dana pre početka rada i potvrdite da su skrining pitanja negativna.
3. Proredite zakazivanje kako biste ograničili ukupan broj ljudi u vašoj ordinaciji i izbegli bliski kontakti između pacijenata i posetilaca.
4. Ostavite dovoljno vremena (najmanje 10-15 minuta) da bi se ordinacija dezinfikovala između zakazanih pacijenata.
5. Razmotrite da za kraj radnog vremena zakažete intervencije gde dolazi do stvaranja aerosola (npr. rad turbinom ili ultrazvukom). Ako to nije

izvodljivo, odložite ulazak u prostoriju u kojoj su proizvedeni aerosoli za najmanje 1 sat.

6. Kada telefonom razgovarate sa pacijentom radi zakazivanja:

- Potvrdite da je pacijent negativan na faktore rizika za infekciju COVID-19 ili postojanje simptoma tokom poslednje dve nedelje:
  - ✓ Da li kašlje, da li je: zadihan/otežano diše, umoran, ima povišenu telesnu temperaturu (subjektivno ili objektivno), gubitak čula mirisa, dijareju.
  - ✓ Da li je pacijent ili neko njemu blizak putovao bilo gde (u inostranstvo/drugi grad u Srbiji) u poslednje dve nedelje?
  - ✓ Da li pacijent čeka rezultate testiranja na Corona virus?
  - ✓ Da li je bio u bliskom kontaktu sa drugom osobom kojoj je potvrđeno prisustvo Corona virusa ili čeka rezultate testiranja?

- Ako je na bilo koje pitanje odgovor „Da“, pacijent bi trebalo da bude upućen da prvo kontaktira lekara opšte prakse ili COVID ambulantu. Ukoliko je tretman/lečenje neophodno, stomatolog treba da primeni sve stroge mere **predostrožnosti kod tretmana pacijenta sa infekcijom koja se prenosi kapljično**. Ako stomatolog nije u mogućnosti da to ispuni, pacijenta treba uputiti u ustanovu koja može da izvrši adekvatno testiranje na COVID-19 i gde se postupa u skladu sa strogim merama opreza od prenošenja infekcije.

7. Trebalo bi reći pacijentima da dođu sami ili sa jednim pratiocem. Informišite ih i upozorite da će biti tretirani u skladu sa neophodnim postupcima da bi se sprečilo širenje Corona virusa. Svi pacijenti i posetioци bi trebalo da nose rukavice i maske preko usta i nosa dok se nalaze u objektu.

8. Koristiti Upitnik o korona virusu i tražiti da pacijent potpiše saglasnost za lečenje u uslovima pandemije COVID-19.

<http://www.stomkoms.org/cr/articles/aktuelnosti/upitnik-za-pacijenta-u-vreme-trajanja-epidemije-covid-19-virusom-736>

9. Razmotrite da uputite pacijente da čekaju u svojim vozilima ili na nekoj prihvatljivoj lokaciji izvan ordinacije, a ne u čekaonici. Oni mogu da pozovu ordinaciju po dolasku kako bi dobili instrukcije za ulazak.
- Razmotrite da član osoblja sa odgovarajućom LZO izvrši uzimanje anamneze pre nego što pacijent uđe u ordinaciju.
  - Kada pacijent stigne, držite unutrašnja vrata otvorenim kako ne bi bilo potrebe da dodiruje kvaku.
  - Ako vremenske prilike i bezbednost to dopuštaju, spoljna vrata bi isto tako trebalo da budu otvorena.
  - Ako vrata ne mogu da budu otvorena, neko od zaposlenih bi trebalo da otvara vrata noseći rukavice ili dezinfikuje kvaku na vratima nakon što svaki pacijent uđe.
  - Izbegavajte direktan kontakt kao što je rukovanje.
  - Obavezno je da pacijent i pratilac dezinfikuju obuću pre ulaska u ordinaciju.
  - Obavezno uputite pacijente da pre nego što krenu ka prostoriji za pregled ili lečenje, operu ruke sapunom i vodom u trajanju od jednog minuta, a potom da ih dezinfikuju,
  - Ako im je potrebna olovka radi potpisivanja saglasnosti za intervenciju, treba da bude dezinfikovana pre nego što je koristi bilo ko drugi.
10. Kupatila treba da budu dezinfikovana posle svakog korišćenja (dezinfikovati slavinu, toalet, kvake na vratima, prekidače i držače).
11. Pacijent treba da ispira usta 1,5% vodonik perioksidom (1:1 rastvor 3% H₂O₂) ili 0,5% rastvorom povidon joda (1:20 rastvor 10% povidon joda). Imajte na umu da rastvor joda ima neprijatan ukus i da će privremeno da

oboji sluznicu i zube, kao i mogućnost da se kod pojedinih pacijenata pojavi alergijska reakcija na rastvor povidon joda. Postoje dostupni komercijalni proizvodi koji imaju bolji ukus radi ugodnosti pacijenta.

12. Što se tiče pregleda, održavajte standardne mere predostrožnosti – MASKU I RUKAVICE JE NEOPHODNO STALNO NOSITI!

13. Što se tiče same intervencije, održavajte univerzalne mere predostrožnosti protiv širenja kapljične infekcije, što podrazumeva da:

- ✓ držite vrata ordinacije zatvorenim i ograničite broj osoba koje ulazi u ordinaciju/prostoriju za intervenciju
- ✓ nosite standardnu LZO (obavezno zaštitne naočare/vizire za lice, hirurške maske i rukavice)
- ✓ u slučaju da procenite da je pacijent povećanog rizika, pored standardne LZO, koristite i hirurške mantile za jednokratnu upotrebu, maske FFP2/FFP3, hirurške kape i kaljače i koristiti sisaljke širokog otvora i visoke usisne moći kad god je moguće.

- ***Predostrožnosti kod tretmana pacijenta sa infekcijom koja se prenosi kapljično:*** Za pacijente koji imaju kliničke znake i koji ukazuju da su inficirani Corona virusom, ili se zna da su zaraženi, stomatolog treba da nosi kompletnu zaštitnu opremu koja štiti od uzrokača biološkog materijala: partikularna maska FFP3, nepromočivi mantil/nepromočivi kombinezon, rukavice, zaštitne naočare/vizir. Ukoliko ne postoje svi uslovi takve zaštite, pacijenta uputiti u odgovarajuću ustanovu.

<http://www.batut.org.rs/download/aktuelno/LZOzaCOVID.pdf>

<http://www.batut.org.rs/download/aktuelno/LZO.pdf>

- 14.** Nakon izlaska pacijenta iz ordinacije, ukoliko to zalihe dopuštaju, dajte pacijentu hiruršku masku ukoliko je došao bez maske. Pokušajte da pacijenti ne prolaze jedan blizu drugog i dezinfikujte sve površine koje pacijent dodirne. Koristite rukavice prilikom naplate i promovišite metode elektronskog ili beskontaktnog plaćanja ukoliko za to imate mogućnosti.
- 15.** Često perite ruke i koristite sredstvo za dezinfekciju ruku (sa 70% alkohol) po ulasku i izlasku iz prostorija sa pacijentima. Izbegavajte dodirivanje lica.
- 16.** Ograničite zakazivanje kontrolnih pregleda. Razmotrite korišćenje resorptivnih konaca.
- 17.** Razmotrite da kontaktirate pacijente četiri do sedam dana nakon zakazanog termina da proverite da li imaju neki od COVID-19 simptoma.
- 18.** Nastavite sa sprovođenjem svih ovih postupaka sve dok se ne postigne efikasno i pouzdano masovno testiranje imuniteta i COVID-19 vakcinacija.

Vaša Stomatološka komora Srbije